

RADEGAST PAROLEK

ČECHOVOVSKÁ TRADICE V ROMÁNECH REGÍNY EZEROVÉ

Regína Ezerová (vl. jm. Kindzulová, nar. r. 1930) patří k zkušeným mistrům současné sovětské mnohonárodní prózy. Píše už bezmála třicet let. Po prvních úspěšných sondách, v nichž převažovaly zážitky z válečných let (romány *Byly tři*,¹ *Lesní jabloň*² a *Lesní balada*³), se brzy obrátila k ztvárnění mravních a citových problémů dnešních žen a vypracovala si pro toto téma zvláštní lyricko-impresionistický styl. Na rozdíl od autorů jedné zdařilé knihy, kteří svou životní zkušenost zpravidla vychrlí v jediném díle a dál už jen rozměňují řečené, je Ezerová spisovatelkou, jež nejen dává, ale také ustavičně přijímá, aby znovu dávala. Proto se její tvůrčí obzor stále rozšiřuje, původní zkušenosti obrůstají novým životním materiálem, jako se sněhová koule obaluje čerstvým sněhem. Každý její nový román je v něčem jiný a lepší než předchozí, i když samozřejmě určité tematické a stylové dominanty zůstávají společné. Svými romány *Léto dlouhé jeden den*⁴ a *Studna*⁵ se zařadila v sedmdesátých letech mezi špičkové autory sovětské lyrické a milostné prózy po bok Solouchina, Koněckého, Kazakova aj. Dovede nastínit zajímavý milostný příběh, vykreslit téměř pastelovými barvami působivou přírodní scenérii, navodit jemně lyrickou atmosféru vyprávění a zaujmout kultivovaným stylem s bohatým využitím rytmizovaných textů a vracejících se básnických motivů (refrénu). Má smysl i pro minuciózní psychologickou analýzu vnitřního světa svých hrdinek, většinou mladých žen v kritické situaci. To vše ji dělá velmi „čtivou“ pro milovníky lyrického románového žánru v SSSR i u nás.

Hrdinkou románu *Léto dlouhé jeden den* je devatenáctiletá premiantka Vizma, která svou rodinu i své spolužáky překvapí tím, že po úspěšné maturitě nejde na vysokou školu, ale provdá se za lesníka — vdovce s malým

¹ Regína Ezerá, „*Vinas bija trīs*“. Čas. Karogs 1963, No 1—6.

² Regína Ezerá, „*Mežābele*“. Liesma, Rīgá 1966.

³ Regína Ezerá, „*Dzilnas sila balāde*“. Liesma, Rīgá 1968.

⁴ Regína Ezerá, „*Vasara bija tikai vienu dienu*“. Liesma, Rīgá 1974, česky „*Léto dlouhé jeden den*“. Praha 1976 (přel. Vojtěch Gaja).

⁵ Regína Ezerá, „*Aka*“. Liesma, Rīgá 1972, česky „*Studna*“. Praha 1978 (přel. Vojtěch Gaja).

chlapcem Edžukem — a odchází s ním do zapadlé venkovské osady. Udělala to nejen z lásky, ale možná i trochu ze vzdoru, aby se vysvobodila z dusného domova, kde ji jako jedináčka rozmazlovali, chovali jako v bavlne a omezovali její osobnost. Chtěla dokázat všem, že dovede žít po svém, v souladu se svými city a vůlí. Tedy typická zápletka mnohých tzv. dívčích románů s romantikou mladé lásky a krásné přírody uprostřed jezer a hlubokých lesů. Jenže na novém místě čeká Vizmu nelehký život, který nemá s idylkou dívčích románů nic společného. Musí se starat o čtyřčlennou rodinu, vychovávat malé děcko (sama čekajíc další), pracovat na zahradě, starat se o domácí zvířectvo, vařit, prát, zašívát, nakupovat apod., což na odlehlé samotě nebyl žádný med. Vizma na to vše nebyla zvyklá a také drsná společnost dřevorubců a vesnických žen byla pro ni tvrdým oříškem. Na podzim přišly nekonečné deště, vichřice a pak dlouhá zima se závějeji a ne-mocemi. Byly to těžké zkoušky mladé lásky a bylo třeba zmobilizovat v sobě hodně fyzických i morálních sil, aby to člověk jejího věku a životních zkušeností vydržel. Vizma v této nemilosrdné prověrce obstojí, i když ji nakonec potká velké hoře. Zlomený strom zabije jejího manžela a tak se na konci knihy hrdinka vrací — ne však pokořena, ale aby přemohla i tento úder osudu v práci na zvýšení kvalifikace a už pevně srostlá se svým novým místem a se zbytkem své rodiny. Román je napsán brilantním stylem. Jako malá poéma v próze je do jeho textu citlivě začleněn symbolický příběh labutího samečka Guára (čtyři básnická intermédia na nejdůležitějších místech románu), který je nepochybně paralelou k Vizminu osudu a vysoko pozvedá hrdinčin mravní svět nad každodenní živelnou šedi a banalitou.

Něco podobného najdeme i v podtextu románu *Studna*. Rižský chirurg, asi čtyřicetiletý, rozvedený, otec čtrnáctiletého chlapce, tráví dovolenou v nevelkém družstvu Upesgals na břehu kouzelného jezera, kde se seznamuje s místní učitelkou Laurou, ženou traktoristy, odsouzeného za zabití kamaráda (stalo se tak z nedbalosti na lovu pod vlivem alkoholu). Laura je už matkou dvou dětí; žije v osamělé usedlosti na břehu jezera spolu s mužovou matkou Alvínou a sestrou Vijou. Ve svém manželství není šťastná. Muž se ukázal jako rozmazlený, málo spolehlivý člověk, ke všemu pijan. Laura ho už dávno přestala mít ráda, ale Richard na ní lpi a píše jí zoufalé dopisy. Chirurg Rudolf a učitelka Laura prožívají citové sblížení. Oba tuší, že konečně našli každý toho, koho po celý život hledali. Ale osud jim klade do cesty velké překážky, které Ezerová nespěchá odklidit. Po této stránce román zůstává jakoby nedořešen. Perspektivy hrdinů nejsou v závěru vyjasněny. Ale to je zřejmě autorčin záměr — nezjednodušovat a neulehčovat, tedy postoj v zásadě správný a jedině možný, nemá-li vzniknout jakýsi pseudosocialistický sentimentální happy end. Čtenář je nucen sám uvažovat o možnostech řešení, jež autorka pouze naznačuje. V tom je Ezerová důsledně realistická a čechovovsky přísná. Svým příběhem dokazuje, že ani socialistická společnost není vždy pojištěna před vznikem podobných morálních problémů, jaké měli hrdinové Čechovovy novely *Dáma s psičkem*. Jistě by nebylo nic lehčího, než nechat z autorské moci rozvést Lauru s „kriminálním“ Richardem a přivést ji šťastně do nového životního přístavu — tentokráte Rudolfova. Ale tak jednoduché to v životě nebývá. Štěstí jednoho může způsobit katastrofu druhého, může mít stejně tragické následky jako čin, za který se musí zodpovídat Richard. Jsou však činy, za které se nemusíme zodpo-

vidat před soudem, ale jejich morální posouzení může být stejně přísné. Problém socialistického humanismu bývá často složitější, než si to katedroví filozofové představují, a předpokládá velký „lidský“ talent, kterým Ezerová nepochybně disponuje. V jejím románě je vše vzdušné, citově vzrušující a v křehké rovnováze mnoha složek. Vše je utkáno z náznaků, zámlk a na pozadí nádherných záběrů jezera ve všech ročních i denních dobách. Je to vskutku filigránská práce, jakou hned tak nenajdeme u jiných současných sovětských prozaiků. Stejně přednosti osvědčila autorka i ve svých novelistických knihách, z nichž největší oblibu získaly *Bezměsíčná noc*,⁶ *Daugavské povídky*⁷ a *Jarní hřmění*.⁸

Ve svém zatím nejrozsáhlejším románě *Podzemní oheň*⁹ doplnila své tradiční přednosti o nové prvky — o fantazii a humor, jenž někdy přechází od parodie až ke grotesce. Čtenář unavený spoustou mravolichně popisných kronik, hlavně vesnických, z nichž některé jsou — upřímně řečeno — napsány dost bezbarvě, to samozřejmě vděčně uvítal jako příjemné osvěžení a zajímavý experiment, obohacující soudobou literární produkci. V *Podzemním ohni* se těchto prvků užívá s taktem, přiměřeně a nenásilně, takže dobře zapadají do celkové realistické struktury díla.

Například jednoho teplého letního večera přichází do malého venkovského městečka Múrgale, k domu veterináře Voicheovského, mladá praktikantka Džemma, aby se u něho hlásila do služby. Když po delším hledání v neznámém městečku konečně nachází už za tmy jeho dům s otevřeným oknem, uslyší náhle eunuší tenorek: „Salud! Čau bambina!“ Záclony v okně se ještě hýbaly, ač bylo úplné bezvětrí. Někdo neviditelný ji odtamtud pozoroval. Po chvílce se znova ozval nasládlý hlásek: „Ahoj krasotka. Bon giorno! Wie gehts? Amore?“ a podobně. Záclony se prudce hýbaly, z okna se ozývaly jakési podivné zvuky, podobné kuckavému smíchu. Džemma si jasně uvědomovala, že by bylo nejlepší odejít, ale ženská zvědavost jí to nedovolovala. Chtěla za každou cenu vidět toho tajemného polyglota, obrátila se tedy k oknu a trochu vzrušeným a rozechvělým hlasem se hlasitě zeptala „Promiňte, neříkal jste něco náhodou mně?“ Ale vtom se najednou nasládlý tenorek změnil v žlučovitý. Po krátkém jakoby prasečím zakvičení se ozvaly hysterické nadávky: „Prostitutko! Čubko! Běhno! Du alte Hure! Creatura! Cre- cre- cre...“ zalykal se neznámý polyglot zlostí. Džemma věděla, že Voicheovski je pokládán za podivína, ale takovým uvítáním byla samozřejmě šokována. Najednou se objevil v okně starší muž úplně normálního vzezření s hladce oholenou hlavou a ukázal Džemmě nádherného šedě a šarlatově zabarveného papouška, jakého viděla jen v zoologické zahradě. A hrozně se omlouval, že jeho papoušek Thiërs — aby ho čert vzal — se před ní takhle vyznamenal. Ale do kanceláře přijdou všelijací lidé, a tak papoušek od nich pochytil i to, co by neměl.

V *Podzemním ohni* nás autorka zavádí do podivuhodného světa stínů a zemřelých, kam se sama dostala přispěním necitlivé kritiky a neodbytných

⁶ Regina E z e r a, „Nakts bez mēnesnīcas“, v knize „Saulespukes no pērnās vasaras“. Liesma, Rīgā 1980.

⁷ Regina E z e r a, „Daugavas stāsti“. Liesma, Rīgā 1965.

⁸ Regina E z e r a, „Pavasara pērkons“. Liesma, Rīgā 1973, anglicky „Nostalgia“. Liesma, Rīgā 1977.

⁹ Regina E z e r a, „Zemdegas. Fantasmagorija“. Liesma, Rīgā 1977.

reporterů. Seznamujeme se tam s celou galerií rázovitých postav a postavíček z městečka Múrgale — s učitelskou rodinou Kasparsonů, s rodinou podivína Pěrkonse, s veterinářem Voicehovským, Džemmou aj. Jsou to prostí venkovští lidé, z nichž každý měl své přednosti a nedostatky, své radosti i starosti, svůj vnitřní svět i svůj nejvroucnější sen. To je ten „podzemní oheň“ skrytý před ostatními, sen, který si bohužel každý z nás odnáší s sebou do hrobu. Pro autorku jsou to všechno nesmírně zajímavé věci. Je to bohatství, které by chtěla zachránit a předat jiným lidem. Jako spisovatelka-člověkoložka chce to vše zvěčnit ve své knize, aby jako pochodeň předala cenné životní zkušenosti své generace dalším pokolením a obohatila tak jejich „podzemní oheň“. V tom vidí nejvyšší poslání spisovatele a překladatele — přispět k duchovnímu růstu jiných osobností, být pamětí lidstva i dílnou lidskosti.

Základní myšlenka odpovídá kompozice díla — volné skloubení několika životopisů několika rodin a jednotlivců, tedy v podstatě kruhová kompozice. Ezerová dokazuje, že do světa stínů a zemřelých neposílají člověka jen úkladní vrazi, nevyléčitelné nemoci nebo nešťastné autohavárie, ale daleko častěji nedostatek lásky, lhostejnost, byrokratismus, egoismus a někdy i opičí láska. Jak často ubližují člověku právě ti, kteří by mu měli být nejbližší! A jak nenapravitelně tragické následky může mít naše jednání pro jiného člověka a jak se může posléze obrátit proti nám samým! To vše je neuměním žít, ať už ze zlé vůle nebo z citové a duševní nevychovanosti. V tomto svém pojetí je Ezerová nesporně pokračovatelkou nejlepších tradic A. P. Čechova, s nímž ji sblízuje také oscilace mezi lyrismem a humorem.

Posun od lyriky k humoru je zvláště patrný v jejích nejposlednějších knihách. Máme na mysli zejména její románovou humoresku v novelách Bláznovství houbařské sezóny,¹⁰ dílko plné lyriky a šelmovského úsměvu o mladém, hezkém a dobrosrdečném Sprogisovi — šoferovi venkovského autobusu — a zamilovaných ženách kolem něho. A potom sborník Past,¹¹ obsahující dva cykly novel. První z nich, tzv. Zoologické novely (o zvířatech a lidech kolem nich), odhaluje další zajímavou stránku autorčina nadání — její důvěrnou znalost přírodního i lidského světa, které jsou tu ustavičně porovnávány, ať už v lyrickém, humorném nebo filozofickém plánu. Zoologický ráz má vlastně i druhý cyklus Deset bláznivých historek ve dvou dílech (první: Pět mužů v sauně aneb novely o infarktech, druhý: Vše o ženě a také něco o muži, aneb pět novel o sugesci). Svět zvířat a svět lidí tvoří tu organický celek. Vzrůstající podíl humoru v posledních knihách R. Ezerové svědčí o větším autorčině nadhledu ve vztahu k ztvárněným skutečnostem. Dříve byla Ezerová poněkud v zajetí lyricko-milostného oparu. Dnes jsou její knihy vícestrunné a jejich celkové myšlenkové vyznění je bohatší. Humor nejen vylehčil, ale i vyvážil její novely jak v ideovém, tak uměleckém smyslu. Věříme, že její nejnovější díla se brzy dostanou do rukou českých čtenářů a ukážou jim Ezerevou v ještě příznivějším světle. Svě tvrzení dokládáme malou, silně zkrácenou ukázkou z jejích zoologických novel, z varovného lyricko-symbolického příběhu O poslední mořské

¹⁰ Regina E z e r a, „Baraviku laika dullums“. Liesma, Rigá 1978.

¹¹ Regina E z e r a, „Slazds“. Liesma, Rigá 1979.

krávk, o níž r. 1741 podal zprávu kapitán Bering a jejíž kostra je vystavena v Zoologickém muzeu Akademie věd SSSR v Leningradě. Jde o varovný příběh o vyhubení zvířete, jehož racionální chov mohl nesmírně obohatit celé lidstvo. Autorčino humanistické krédo vrcholí v posledních odstavcích její Písně:

„[...] řídnoucí mlhou prosvítá Měsíc, zatím ještě pobledlý a nasáklý vodou, s nejasnými obrysy a ospalý, teprve světélkující a ronící slabý třpyt, který dodává světle šedé lakové zabarvení vlnám, jež se převalují sem a tam a v příboji tříští. Ale z vodního zrcadla se v měsíčním světle už proklubávají tmavá a mokrá čela, tmavé a mokré hřbety. Objevují se a znovu mizí ve zpěněných vlnách a mokré tlamy... Všude vše pohyb, všude překypuje život, vzduch je plný stříkající vody a prchavých zvuků. Vše je jako za jedné měsíční noci před tisíci, pětí sty nebo dvě stě padesáti lety. Mělčina je plná těžkých hladkých těl, neboť je červen — měsíc sblížování a párování, neboť je čas, kdy mořské krávy počínají...“

Je možné, aby vaše plémě oklamala a zradila vždy moudrá matka Příroda, jež vám nedarovala žádnou zbraň chránící ve chvílích nebezpečnosti? Což lze vašimi drápy jen strhávat a seškrabovat dlouhé hnědé stuhly vodních rostlin, pokrývajících podmorské kameny, když se klidně pasete na pastvinách mělčin? Nebo se vaše čtyři řežáky hodí jen k rozmělnování mořské trávy? Cožpak vaše vodorovná ploutve nečiní vaše tunové tělo obratným v hloubkách, ale pomalým na mělčině?

A přece jste byly ve svém prostředí ideálním modelem a měly jste vše k tomu, abyste žily tisíce a desetitisíce let, dokud jste se nesetkaly s člověkem... Zahubilo vás vaše šťavnaté rudé maso, které jakoby zázrakem se nekazilo ani na slunci. K vaší zkáze přispěl váš pohádkově léčivý tuk, který rozpuštěn připomínal svou vůni, průzračností a zlatistou barvou olivový olej a jež bylo možno bez nechuti pít celé poháry jako víno. Zabijeli vás jednu po druhé, ale zde byla vaše otcina, vaše mateřské moře. Až nakonec jsi zůstala jenom ty — poslední. Ačkoli jsi desetkrát či stokrát viděla člověka zabíjet, přece ses ho nebála. Jenže člověka to neudělalo šlechetnějším. Mohly jste se stát prvními vodními domácími zvířaty na světě. Ale ani to neudělalo člověka prozíravějším...

A mlha opět padá... Měsíční tvář je stále jasnější a kulatější. Moře jako by se pokrylo živým stříbrem — voda se začíná lesknout a blýskat. A měsíční světlo klene lávku, po které na břeh vychází jen velmi blízká, strašně blízká minulost, v níž už nic nelze změnit a za které je možné se jen stydět.

Ach má milá sestro! Všichni jsme dětmi velké matky Přírody a všichni jsme si před Ní rovni, ale jenom člověku byla svěřena odpovědnost za své nejbližší bratry; člověku bylo dáno právo rozhodovat o osudu všech plavajících i lezoucích, čtvernohých i okřídlených, pozemských i mořských bytostí. Není to vždy moudré právo, ale je stále silnější...

V měsíčním světle se už nepohybují mokrá čela a nahoru dolů se už nezvedají aerodynamická těla. V mělčinách už nevěte moře a nekypí život. Klid nenarušuje šplouchání, stříkání a jiné prchavé zvuky, ačkoli je červen — měsíc lásky a života, měsíc, kdy mořské krávy počínají... Moře ustupuje šumíc, syčíc a svíjejíc se jako stříbrný had. A po březích zůstává plně jen nehybných velkých balvanů, které za měsíční noci odrážejí světlo jako vyleštěné žulové černé náhrobky. — Zmizely... Vymřely... Jak to zní prostě a nevině!

Poslední mořské krávy... Jak je to neuvěřitelné, a přece skutečné! Což opravdu bude jednou i POSLEDNÍ JEŘÁB?*

To je vskutku vážné varování, protože sotva lze od člověka očekávat, že bude šetřit svých bratří v tvorstvu, když zatím nešetří jiného člověka. Vzpomeňme na vášnivá slova doktora Astrova v Čechovově Strýčkovi Váňovi, slova dodnes aktuální: „[...] nerozumně hubíte lesy, a brzy na Zemi nic nezůstane. Zrovna tak nerozumně hubíte člověka [...], není vám líto ani lesů, ani ptáků, ani žen, ani jeden druhého!“

Ezerová dobře ví, že nebezpečí, před nímž varoval Čechov, dosud nepominulo, spíše naopak — stalo se globálním a ohrožuje celou naši modrou planetu. Proč zrovna „poslední jeřáb“? — ptáme se s autorkou. Vždyť pí-

seň o poslední mořské krávně může předjímat i píseň o posledním člověku! O to právě v podtextu jejího díla jde!

A chceme věřit s autorkou, že si člověk (rozuměj: lidstvo) uvědomí jednou plně nejen svou zodpovědnost k Přírodě, ale i k sobě samému.

ТРАДИЦИИ А. П. ЧЕХОВА В РОМАНАХ РЕГИНЫ ЭЗЕРА

В настоящей статье дается сжатая жанрово-типологическая характеристика лирических романов и новелл народной писательницы Латвийской ССР — Регины Эзера — в творчестве которой значительную роль играют гуманистические традиции А. П. Чехова. Автор прослеживает идейно-художественную эволюцию писательницы от ее первых успешных произведений (роман „Их было трое“ 1963 г.) вплоть до наших дней. Особое внимание он уделяет романам „Лето продолжалось один день“, „Колодец“ и „Подземный огонь“. Анализируя последние книги Р. Эзера автор констатирует нарастание в них удельного веса комического и фантастики и видит в этом свидетельство идейной зрелости и художественного мастерства писательницы.